

DICHT OP DE HUID

Zelfportret, Marnixbad
Amsterdam, 9 juni 1991.

Rineke Dijkstra (1959) krijgt op 9 oktober in Göteborg de Hasselblad Award uitgereikt voor haar oeuvre. Ze is de eerste Nederlandse fotograaf die deze gerenommeerde prijs ontvangt.

Door Astrid Theunissen

‘Y es!’ Enorm verheugd was Hripsimé Visser, conservator fotografie van het Stedelijk Museum in Amsterdam toen ze in maart hoorde dat Rineke Dijkstra de Hasselblad Award had gewonnen. ‘Het is de belangrijkste fotografieprijs ter wereld en Rineke is de eerste Nederlandse fotograaf die hem ontvangt. Fantastisch en zeer verdiend.’

Als eerbetoon besloot het museum het eerder aangekochte werk van Dijkstra te exposeren. Van mei tot augustus konden de bezoekers van het Stedelijk iconen bewonderen, zoals de portretserie van Olivier Silva, de Franse jongen die op zijn zeventiende het vreemdelingenlegioen in gaat, de drie foto’s van pas bevallen moeders met hun baby, en de videocompilatie van hangende, heupwiegende pubers – bezoekers van een discotheek in Liverpool, en een in Zaandam. Daarnaast hing er werk uit haar privébezit, waaronder het nooit eerder getoonde strandportret *Odessa* – twee ongemakkelijk kijkende tienerjongens in trainingsbroek, in Oekraïne.

Het zijn de strandportretten van schuchtere adolescenten waarmee Rineke Dijkstra in de jaren negentig internationale bekendheid verwierf. In Amerika, België, Polen en Kroatië liet ze kinderen op het strand poseren in hun zwemkleding, doorgaans alleen, losgezongen van de groep en tegen een neutrale achtergrond. Verstilde beelden zijn het, ontdaan van alle poespas. ‘Haar foto’s zijn als een goed Italiaans pak’, stelt kunsthistoricus Wieteke van Zeil, die Dijkstra’s portretten bestudeerde voor een begeleidende film bij de tentoonstelling in het Stedelijk. ‘Haar werk is van een waanzinnige eenvoud en roept soms de reactie op: wat is daar nou speciaal aan? Maar hoe eenvoudiger de foto’s ogen, hoe beter ze zijn gemaakt. Juist bij die eenvoud tellen de details. Het haarplukje

‘Odessa, Ukraine, August 6, 1993’,
1993, werd deze zomer voor het
eerst aan het publiek getoond in het
Stedelijk Museum.

dat precies zo opkrult als de mondhoek van een geportretteerd meisje. Door dergelijke details onderscheidt Rineke zich, maar die details zie je pas als je de tijd neemt voor haar portretten.’

Hoogspanningsdraden

Die tijd neemt ze zelf ook. Dijkstra fotografeert met een platencamera – zo’n groot ouderwets toestel, waarbij ze haar hoofd onder een doek moet steken –, wat een omslachtige manier van werken is. Maar de lange voorbereidingstijd is functioneel. De modellen voor de camera verliezen door dat wachten hun pantser en daar is Dijkstra op uit. ‘Het wegvallen van poses is de rode draad in Rinekes werk’, zegt Hripsimé Visser. ‘Ze is altijd op zoek naar emotionaliteit.’

Rineke Dijkstra is een jaar of negen als ze voor het eerst een fototoestel in handen krijgt. Vanaf haar negentiende fotografeert ze veel, hele vakanties beleeft ze via de cameralens. In het begin was het volgens haarzelf ‘een foto maken en wegrennen’, zo verlegen was ze. Tegelijkertijd is het hanteren van een camera de beste manier om haar schroom te overwinnen. Het schept de gelegenheid om, zoals haar inspiratiebron Diane Arbus ooit zei, uitgebreid en ongegeneerd naar iemand te kijken.

Toch denkt Dijkstra in eerste instantie niet aan een toekomst als fotograaf. Teken en boetseren, daar is ze goed in. Dat heeft ze van haar moeder: die maakte poppentaferelen waar-

‘Haar foto’s zijn als een goed
Italiaans pak. Haar werk is van
een waanzinnige eenvoud’

mee ze exposeert. In haar havopakket neemt ze handvaardigheid op en na de middelbare school kiest ze voor de lerarenopleiding handvaardigheid en textiele werkvormen van de Vrije leergangen der Vrije Universiteit in Amsterdam. Als die studie haar in het eerste jaar niet bevalt, lonkt de fotografie en volgt ze een cursus. Toch kiest ze in het volgende schooljaar opnieuw voor een docentenopleiding handvaardigheid en textiele werkvormen – ditmaal aan Lerarenopleiding d’Witte Lelie. Wel begint ze daarnaast ook met een cursus fotografie bij het Amsterdamse jongerencentrum De Moor, waar ze les krijgt van professionals als Hans Aarsman, de latere fotodetective van de Volkskrant, en Corinne Noordenbos. Het is Aarsman die haar adviseert te stoppen met het vastleggen van abstracte composities zoals hoogspanningsdraden en vliegtuigsporen, hetgeen indertijd hip was. ‘Je moet mensen fotograferen’, houdt hij haar voor. En het is Noordenbos die haar aanspoort om die mensen van voren te fotograferen. ‘Rineke kon toen al fantastisch observeren en was heel leergierig, maar ook verlegen’, zegt Noordenbos. ‘Ze fotografeerde mensen het liefst van achteren of van een afstand.’

Uitgeput gezicht in de spiegel

Dijkstra is zeer getalenteerd, dat ziet Noordenbos meteen, en ze is ambitieus. Ze gaat in 1981 naar de Rietveld Academie. Tijdens en na haar studie blijft Dijkstra het fotografiecentrum De Moor bezoeken. ‘Ze vond het er prettig’, zegt Noordenbos. ‘Het klimaat op de Rietveld was er niet naar om je onzekerheid te uiten. Bij De Moor kon ze haar twijfels over haar werk wel kwijt.’ Het is werk dat begint op te vallen. Als ze tijdens een vervolgcursus van De Moor een portretserie maakt van jongeren in de poptempel Paradiso, koopt het Stedelijk Museum twee foto’s daarvan aan.

Dijkstra gaat na haar eindexamen aan de Rietveld Academie lesgeven in De Moor en ze gaat bovendien aan de slag als freelanceportretfotograaf. Ze portretteert zakenmannen voor Quote, en schrijvers, kunstenaars en muzikanten voor NRC Handelsblad, Elle, Elegance en Avenue. Ja-

‘Vondelpark, Amsterdam, 19 juni 2005’.

renlang doet ze dat. ‘Rineke vond het onbevredigend werk’, vertelt Hripsimé Visser, die Dijkstra sinds begin jaren negentig kent. ‘Het werden nooit echte portretten, vond ze. Mensen namen voor de camera een gekunstelde houding aan. Alleen als Rineke een rolletje verwisselde, ontdekten ze zich van die pose en zag ze wie de persoon voor haar was. Ze had er genoeg van.’

Om uit te zoeken welke richting ze op wil, neemt ze een sabbatical van twee maanden. De pech dat ze op de laatste dag haar heup breekt, brengt haar verder. ‘Ter bevordering van haar herstel ging Rineke zwemmen’, zegt Visser. ‘Na afloop van het baantjes trekken zag ze in de spie-

gel van het zwembad haar uitgeputte gezicht. Ze sloeg aan het experimenteren met portretten van vrienden die niet poseerden, en met een nieuwe camera, op het strand van Castricum, waar ze is opgegroeid. Dat strand met zijn ruimte en betrekkelijke neutraliteit beschouwde ze als een soort studio in de buitenlucht. Het werd het begin van haar beroemde strandserie.’

De bevriende fotograaf Koos Breukel was erbij, op dat strand in Castricum. ‘Ze had net die platencamera gekocht en wist niet precies hoe die werkte, dus vroeg ze mij haar te helpen toen ze ging oefenen op haar zus. Later gingen we samen naar Polen en kreeg ze de smaak van het reizen te pakken. Ik haakte af terwijl zij de wereld in trok om uit te vinden waarin een Amerikaans meisje in badpak verschilt van een Pools meisje en of hun houding cultureel bepaald was.’

Een mooie serie noemt Breukel het. Vooral het meisje in dat groene zwempak raakt hem. ‘Ik stond naast Rineke toen zij dat portret maakte. Het kind schreeuwde als een vogel, en nog steeds, meer dan twintig jaar later, hoor ik dat geluid als ik die foto zie.’

‘Ze had een enorme drang naar erkenning’,

‘Olivier, Camp Général de Gaulle, Libreville, Gabon, June 2, 2002’, 2002.

Links: ‘Olivier, Quartier Vienot, Marseille, France, July 21, 2000’, 2000.

Videostill uit ‘Marianna (The Fairy Doll) 2014’. De film werd opgenomen in een balletstudio in Sint-Petersburg.

Rechts: ‘Nicky, The Crazyhouse, Liverpool, England, January 19, 2009’.

weet Breukel. Die is destijds getriggerd door het succes van de vier jaar jongere Inez van Lamsweerde, die ze onder meer kent van de Rietveld. ‘Toen Inez een carrièrespurt maakte, is Rineke nog harder gaan werken dan ze al deed. Ik denk dat Rineke Inez als concurrent beschouwde terwijl Rinekes sobere realistische werk haaks staat op het commerciële, geënceneerde werk van Inez.’

Het is mede die tegenstelling geweest die ervoor zorgde dat Dijkstra opviel, stelt Hripsimé Visser. ‘Dat Rineke ten tijde van de geënceneerde fotografie op een ambachtelijke manier aan het werk ging, met die trage 19de-eeuwse camera, was opzienbarend.’ Juist in die snelle jaren negentig neemt Dijkstra niet alleen de tijd voor een foto, maar ook voor haar projecten. ‘Rineke heeft zo consequent gewerkt door op

vele plekken in de wereld te zoeken naar jonge mensen die de mogelijkheid in zich hadden hun masker af te zetten, hun kwetsbaarheid te tonen. Ze onderhoudt vaak jarenlang contact met haar modellen’, weet Visser. Ze noemt het Bosnische meisje Almerisa, dat op vijfjarige leeftijd met haar ouders naar Nederland vluchtte: Almerisa wordt nog steeds door Dijkstra gefotografeerd, waardoor we haar zien uitgroeien tot een zelfverzekerde, West-Europese vrouw. En de Franse Olivier, die Dijkstra voor het eerst fotografeerde bij zijn intrede in het Vreemdelingenlegioen en die we in drie jaar tijd zien veranderen van verlegen knul tot geroutineerd soldaat. Het is werk dat volgens Visser door de intense scherpte, de grote aandacht voor details en uitgesproken houdingen doet denken aan de werken van de fijnschilders van weleer. ‘Rineke zoekt de elegante precisie van een schilder als Gerard ter Borch en de psychologische lading van Rembrandt. En dat lukt haar’, stelt kunsthistoricus Wieteke van Zeil. ‘Rembrandt wist in een blik het karakter van een persoon te vangen, Rineke kan dat ook.’

Dijkstra’s foto’s hangen in grote internationale musea, in Tate Modern in Londen, in het Museum of Modern Art in New York. Erkenning en succes hebben haar twijfel en schuchterheid niet weggenomen, weet Koos Breukel. ‘Haar daadkracht gaat hand in hand met haar diepgewortelde onzekerheid.’ Maar Dijkstra – ‘Ze is echt een lieve schat’ – heeft volgens hem een manier gevonden om te bewegen in openbare ruimtes, al is haar verschijning zo onopvallend mogelijk. ‘Ze draagt altijd donkere kleding’, zegt fotograaf en vriendin Charlotte Dumas. ‘Een zwarte rok, donkerblauwe panty’s. Het is altijd netjes en sober. Haar bruine haar is lang en hangt los. Ik ken Rineke niet anders. Maar onder bekenden is ze minder schuw dan ze misschien lijkt. Ze komt op verjaardagsfeestjes.’ Dumas noemt haar ‘integer, open en toegankelijk’. Rineke zit niet in een ivoren torentje, zegt ze. ‘Ze is collegiaal en je kunt een fijn gesprek met haar hebben.’

Over andere dingen kent ze geen spoor van twijfel. ‘Als we samen een tentoonstel-

‘Toen Inez van Lamsweerde een carrièrespurt maakte, is Rineke nog harder gaan werken dan ze al deed’

Een portret van
Rineke Dijkstra
door Koos Breukel
uit 2009.

CV

1959 geboren
in Sittard

1981 tot 1986
Rietveld Academie

1987 Kodak Award
Nederland, aankoop twee
Paradiso-portretten door
het Stedelijk Museum
Amsterdam

1993-1996
strandportretten

1996-1997 video 'The
Buzz Club', uitgaande
jongeren in Liverpool

1997 breekt internatio-
naal door: expositie op de
Biennale van Venetië, in
de Photographers' Gal-
lery in Londen, en in het
Museum of Modern Art in
New York

2004-2005 reizende
tentoonstelling 'Rineke
Dijkstra - Portretten',
geïnitieerd door het Ste-
delijk Museum, via Parijs,
Winterthur, Barcelona en
Amsterdam

2012 grote overzichtsex-
positie 'Rineke Dijkstra:
A Retrospective' in SF-
MoMA, San Francisco en
Solomon R. Guggenheim
Museum, New York

2015 Marian
Goodman Gallery, Parijs

2017 Ontvangt Hassel-
blad Award

ling inrichten, kan het zijn dat er iets tot op de millimeter moet worden verplaatst', vertelt Hripsimé Visser. 'Rineke is lief en zachtaardig, én perfectionistisch. Als fotograaf heeft ze een onbeschaamdheid, weet ze precies wat ze wil.' Dat herkent Koos Breukel. 'Tegenover haar modellen gedraagt ze zich haast als een strenge onderwijzeres. Ze is to the point, gecontroleerd en zakelijk.' Toegegeven, het is een beheerste manier van fotograferen, met zo'n platencamera, als iemand iets naar voren of naar achteren helt, wordt het beeld onscherp. Maar ook als hij haar fotografeert, wil ze hem, oude rot in het vak, nog weleens ergens op wijzen. Lachend: "Je licht staat niet goed", zegt Rineke dan bijvoorbeeld. Dat klopt dan overigens wel.'

Ze houdt er niet van zelf gefotografeerd te worden, weet haar omgeving, en als het echt moet, voor een blad of zo, heeft ze iets ongemakkelijks. Precies dat ongemak is stevast terug te vinden in haar eigen portretten. Dijkstra zoekt niet zozeer naar het ware karakter van haar modellen, maar fotografeert, zoals Corinne Noordenbos het formuleert, 'de kwetsbare verlegenheid van zichzelf'. In het portret dat Dijkstra van Charlotte Dumas maakte, zit volgens Dumas dan ook meer van Rineke dan van haar. 'Het is meer een werk van haar dan een foto van mij.'

Koos Breukel zegt het zo: 'Rineke projetteert de onzekerheid die ze zelf ervaart op haar modellen. Daarvoor kiest ze doorgaans wat onwennige, schuchtere kinderen. 'Die ontroeren haar doordat ze iets in hen herkent en dat is zichtbaar.' In haar portret van Willem-Alexander ontbreekt die ontroering. 'Die foto raakt me niet. De serie van die soldaat Olivier evenmin. Ik vroeg aan Rineke: "Gaaf die jongen ooit nog eens iemand vermoorden?" Drie jaar lang zocht ze hem om het halfjaar op om zijn transitie vast te leggen van onschuldige jongen tot vechtmachine, maar zijn blik veranderde niet. Olivier blijft heel uig uit zijn ogen kijken. Ik vermoed dat dat komt doordat Rineke niets opheeft met die militaire wereld en het koningshuis. Van de

Portugese stierenvechters die ze portretteerde was ze zichtbaar onder de indruk. Die serie vind ik ijzersterk.'

Eindeloos dezelfde pasjes

Dijkstra's oeuvre is vanaf 9 oktober te zien in het Hasselblad Center in Göteborg. Ondertussen werkt ze gewoon door, weten haar vrienden. In haar eentje. 'Rineke heeft geen studio met assistenten', zegt Charlotte Dumas. 'Ze werkt wel samen met andere mensen, die haar ondersteunen als ze een film maakt, zoals bij haar recentste werk, de video *Marianna*, (*The Fairy Doll*), die ze opnam in een balletstudio in Sint-Petersburg.

'Geweldig', vindt Koos Breukel dit laatste werk. 'Van haar films word ik onrustiger dan van haar foto's, en dat is positief bedoeld: ze genereert energie. Ik hoop dat Rineke in de toekomst blijft filmen. Ik heb ook het idee dat ze zich daar nu comfortabeler bij voelt dan bij de starre manier van fotograferen.'

Ook Hripsimé Visser looft de negentien minuten durende film waarin Dijkstra het meisje dicht op de huid zit terwijl ze op instructie van haar docente, die buiten beeld blijft, eindeloos dezelfde pasjes herhaalt. 'Het is indringend en ontroerend hoe het danseresje moed probeert te houden. Een prachtfilm. Ik vind het heel bijzonder hoe Rineke telkens weer een pareltje aan haar ketting weet te rijgen. De Hasselblad Award is een erkenning voor haar langdurige kwaliteit.' □

Tentoonstellingen

In het voorjaar van 2018 presenteert **Museum De Pont** een omvangrijk overzicht van het werk van Rineke Dijkstra, depont.nl

Deze tentoonstelling is van 21 september t/m 30 december 2017 in het **Louisiana Museum** in Denemarken te zien, louisiana.dk

Vanaf 9 oktober is het werk van Rineke Dijkstra te zien in het **Hasselblad Center** in Göteborg en er verschijnt een boek, hasselbladfoundation.org

'De serie over die soldaat raakt me niet.
Ik vroeg aan Rineke: "Gaaf die jongen
ooit nog eens iemand vermoorden?"'